

Ewangelickie diakonaty na obecnym obszarze Polski na przełomie XIX i XX wieku.

Temat ewangelickich diakonatów, funkcjonujących w XIX i XX wieku na obecnym obszarze Polski, do tej pory nie doczekał się w polskiej literaturze szczegółowego opracowania.¹ Zmieniające się granice, ustrój i polityczny „klimat” bezpośrednio przyczyniły się do zniknięcia większości tych placówek, a wraz z nimi – istotnej dokumentacji. Archiwalia, o ile w ogóle istnieją, są szczątkowe, a artefakty pozostające w zbiorach kolekcjonerów i pasjonatów lokalnej historii bywają błędnie opisywane (np. pocztówki i zdjęcia przedstawiające diakonaty opisywane są jako klasztory, a diakonisy² jako zakonnice). Materiały zgromadzone w Archiwach Państwowych pozbawione są najczęściej treści najbardziej interesujących – pism związanych z formowaniem się danych placówek, statutów, danych personalnych osób bezpośrednio zaangażowanych w funkcjonowanie organizacji i w nich zrzeszonych czy chociażby wykazu sieci punktów zamiejscowych i list adresatów służby diakonis. Powojenna próba wymazania z pamięci Polaków wszystkiego, co niemiecki i/lub ewangelickie, w tym przypadku okazała się skuteczna. Imponujące, i co istotne, pionierskie dokonania tych ewangelickich kobiet oraz ich nieoceniony wkład w podwaliny i rozwój profesjonalnego pielęgniarstwa, pedagogiki wczesnoszkolnej czy resocjalizacji, są dziś zupełnie zapomniane i przemilczane w podręcznikach. Dlatego celem niniejszego artykułu jest próba przede wszystkim przypomnienia o tym imponującym aparacie służby charytatywnej będącym jednocześnie wzorcowym systemem opieki oraz ustalenie faktycznej liczby ewangelickich diakonatów powołanych na wskazanym obszarze.

Za założyciela ewangelickich diakonatów powszechnie uznaje się pochodzącego z Eppstein w Hesji, niemieckiego pastora Theodora Fliednera, (1800-1864). Fliedner, jako młody duchowny,

---

¹ W trakcie badań udało się dotrzeć do paru interesujących artykułów poświęconych kilku nieistniejącym już diakonom (1878-1928 *Tabita Djakonot Warszawski. Książka pamiątkowa z okazji 50-letniego Jubileuszu*, oprac. M. Rüger i Z. Michelis, 1928; G. Kubica, *O bielskich diakonisach-pielęgniarkach ze Śląskiego Ewangelickiego Domu Sióstr – pionierkach profesjonalnej opieki medycznej. Szkic z antropologii historycznej*, 2018; H. Schultze, *25-lecie powstania Domu Macierzystego Diakonisek Bethesda w Zielonej Górze na Śląsku*, 2018; M. Wojtczak, „*Diakonissenanstalt*” w Poznaniu. *Od Zagórza do Königsstrasse (1865-1875)*, 2009;

² Diakonisa – słowo pochodzenia greckiego, oznaczające sługę, służebnicę pełniącą służbę charytatywną. Współcześnie diakonisa jest kobieta należąca do stowarzyszenia sióstr diakonis. Celem diakonatu jest służba dla bliźnich, zwłaszcza dla potrzebujących pomocy i niepełnosprawnych, pełniona w imieniu i dla Zbawiciela i Jego Kościoła, we wszystkich możliwych formach działania ludzkiego.

w 1822 roku został oddelegowany do służby w Kaiserwerth koło Düsseldorfu. Tam spotkał się m.in. z ogromną biedą, ubóstwem i rosnącą przestępczością. W 1826 roku powołał towarzystwo służby więziennej, a w kolejnych latach zakład kształcenia dla ewangelickich pielęgniarek, z którego wykiełkował pierwszy ewangelicki diakonat dla kobiet (niem. Kaiserwerther Diakonie). Fliedner przez całe swoje życie podróżował po świecie krzewiąc ideę służby diakonijnej oraz czerpiąc inspirację z działalności innych, znanych wówczas aktywistów społecznych (np. Elisabeth Fry). Był dwukrotnie żonaty, a obie kobiety zajmowały stanowisko przełożonej diakonatu w Kaiserwerth. Pomysł Fliednera na powołanie instytucji dającej z jednej strony wykształcenie i pracę kobietom, a z drugiej niosącej pomoc wszędzie tam, gdzie była ona niezbędna, trafił na podatny grunt. Wkrótce podobne placówki zaczęły powstawać w innych rejonach Prus, później Europy, a w konsekwencji na całym świecie. Fliedner promował edukację, walczył o poprawę słabej edukacji dzieci i młodzieży wierząc, że edukacja to klucz do zapobiegania przestępczości. Ponadto, powołując zakład pielęgniarek i diakonis nie tylko bezpośrednio przyczynił się do poprawy warunków w szpitalach, ale przede wszystkim, miał swój osobisty wkład w emancypację kobiet. Możliwość zdobycia wykształcenia, pracy, schronienia, połączona z rozwojem w duchu wartości chrześcijańskich była dla dziewiętnastowiecznych, młodych kobiet bardzo atrakcyjną alternatywą. Dla profesjonalizacji zawodu pielęgniarki i ugruntowania pozycji diakonisy w ówczesnym społeczeństwie zarząd pierwszego diakonatu ustanowił specjalną regułę sióstr oraz zaprojektował odpowiednie umundurowanie. Strój diakonisy nawiązywał do stroju zamężnej mieszczanki (strój biedermeierski z początku XIX wieku, ale w znacznie skromniejszym wydaniu), co jednocześnie gwarantowało diakonisom ochronę, gdyż niezamężnym kobietom nie wszędzie było wolno samodzielnie wchodzić i swobodnie poruszać się po ulicach. Dodatkowym wyróżnikiem niektórych diakonatów były przypinki umieszczane pośrodku kołnierzyka lub obrączka zakładana na palec. Przypinki najczęściej miały okrągły kształt i zawierały symbol krzyża oraz nazwę zrzeszenia. Podobne przypinki zakładały później świeckie pielęgniarki.

Zaangażowanie oraz poziom służby diakonis z Kaiserwerth w krótkim czasie osiągnął wysoki poziom. Kobiety zaczęły wyjeżdżać w najodleglejsze zakątki Prus by wspomóc pracę ewangelickich parafii borykających się z ogromną biedą, ubóstwem, chorobami, sieroctwem czy bezdomnością. Jedną z pierwszych takich placówek na polskim terenie było schronisko dla dziewcząt w Altdorf koło Pleß (Stara Wieś koło Pszczyny, Górny Śląsk), które siostry z Kaiserwerth prowadziły od 1848 roku przez blisko sześć dekad. Później placówkę przejęły diakonis z miechowskiego diakonatu.

W toku badań udało się ustalić, że na przełomie XIX i XX wieku siedzibę ewangelickiego diakonatu zarejestrowano aż w 18 polskich miejscowościach. Przy czym 3 diakonaty przeniosły siedzibę zarządu w inne miejsce (Borki →Więcbork; Szczecin → Koszalin i Cieszyn → Bielsko), 1 diakonat podzielił się na dwie odrębne jednostki (Krońnice ↔ Zielona Góra) i tylko 1 powstał w wolnej Polsce (Dzięgielów). Połowa diakonatów powstała w dawnej śląskiej kościelnej prowincji (z czego aż 2 w obrębie jednego miasta – Wrocław), 2 w zaborze austro-węgierskim (Cieszyn → Bielsko), a tylko 1 w zaborze rosyjskim (Warszawa). Poza bielskim i warszawskim diakonatem (placówki rozwiązane po II wojnie światowej) oraz istniejącym do dziś diakonatem w Dzięgielowie, wszystkie diakonaty po II wojnie światowej ewakuowały się w głąb Niemiec i funkcjonują tam nadal. W tym miejscu trzeba nadmienić, że kobiety z diakonatów z Więcborka i Koszalina, które pracowały wówczas w pierwotnych placówkach (Borki i Szczecin) oddzieliły się od macierzystych domów i założyły w Niemczech odrębne stowarzyszenia sióstr. Po ewakuacji w Polsce została tylko szczątkowa reprezentacja wszystkich diakonatów. 25 czerwca 1956 roku Konsystorz Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP podjął uchwałę o scaleniu wszystkich diakonatów w jeden z siedzibą w Dzięgielowie. Wykonanie uchwały miało miejsce w 1961 roku. Wówczas, miejsca gdzie przebywały diakonisy, włączono w struktury Diakonatu „Eben-Ezer” w Dzięgielowie jako placówki zamiejscowe. Jednocześnie diakonisy zostały wcielone do Diakonatu w Dzięgielowie z możliwością zachowania swoich odrębnych strojów (mundurków). Część sióstr nie przyjęła uchwały, decydując się na wyjazd do Niemiec lub całkowicie rezygnując z diakonackiego życia.

Pełna lista zarejestrowanych centralnych siedzib diakonatów:

1. Diakonissenmutterhaus Breslau-Bethanien (pl. Diakonat Betania we Wrocławiu, 1850),
2. Diakonissenanstalt in Stettin (pl. Diakonat w Szczecinie, 1851),
3. Diakonissen-Mutterhaus zu Danzig (pl. Diakonat w Gdańsku, 1857),
4. Adelberdt-Diakonissenmutterhaus Kraschnitz (pl. Diakonat Adelberdt w Krońnicach koło Milicza, 1862),
5. Evangelische Diakonissenanstalt Frankenstein (pl. Ewangelicki Diakonat w Ząbkowicach Śląskich, 1866),
6. Diakonissen-Anstalt in Posen (Diakonat w Poznaniu, 1866),
7. Lehmgrubener Diakonissenmutterhaus in Breslau (pl. Glinieński Ewangelicki Diakonat we Wrocławiu, 1869),
8. Diakonat Warszawski Tabita (1878),

9. Evangelisch-lutherische Diakonissenmutterhaus Bethanien in Kreuzburg (pl. Ewangelicko-Luterański Diakonat Betania w Kluczborku, 1888),
10. Diakonissenhaus Friedenshort in Miechowitz (pl. Diakonat Ostoja Pokoju w Miechowicach, 1890),
11. Gemeinschafts-Schwesternhaus in Borken (pl. Diakonat w Borkach, 1899),
12. Schlesische Evangelische Schwesternhaus in Teschen (pl. Śląski Diakonat w Cieszynie, 1899),
13. Gemeinschafts Diakonissen-Mutterhaus Vandsburg (pl. Diakonat w Więcborku, 1901),
14. Diakonissenmutterhaus Bethesda in Grünberg (pl. Diakonat Betezda w Zielonej Górze, 1901),
15. Schlesische Evangelische Schwesternhaus in Bielitz (pl. Śląski Ewangelicki Diakonat w Bielsku, 1905),
16. Diakonissen-Mutterhaus Ariel in Wolfshagen (pl. Diakonat Ariel w Kijaszkowie, 1911),
17. Diakonissenanstalt Salem in Koeslin (pl. Diakonat Salem w Koszalinie, 1914),
18. Polski Diakonat Ewangelicki Eben-Ezer w Dzięgielowie (1923).

Z badań wynika, że kobiety, zrzeszone w diakonatach, były przede wszystkim pielęgniarkami (np. Cieszyn, Wrocław, Miechowice, Poznań) oraz opiekunkami i pedagózkami (np. Ząbkowice Śląskie, Wrocław, Miechowice, Krośnice). Pracowały w więzieniach, żłobkach, przedszkolach i szkołach, w szpitalach zinstytucjonalizowanych i szpitalach polowych, asystowały podczas operacji, samodzielnie przeprowadzały proste zabiegi, tworzyły i organizowały pionierski system pieczy zastępczej – innowacyjny i alternatywny dla tradycyjnych sierocińców i domów dziecka (Miechowice, Wrocław), resocjalizowały więźniów, prowadziły profilaktykę antyalkoholową itd. Zakres udzielanych przez nich świadczeń był imponująco szeroki, a poziom profesjonalizacji doceniany przez władze państwowe – prowadzone przez diakonaty szkoły dla pielęgniarek i pedagogów kończyły się egzaminem państwowym (np. Wrocław, Poznań). W tym miejscu warto wspomnieć, że nie wszystkie diakonaty zakładane były przez osoby duchowne lub zarządy parafialne, ale np. przez lokalną arystokrację wrażliwą na potrzeby ludności (np. Miechowice, Krośnice).

W tej chwili, na terytorium Polski znajduje się tylko 1 ewangelicki diakonat – Diakonat Eben-Ezer w Dzięgielowie. Kilkanaście zrzeszonych w nim sióstr w większości przebywa już na emeryturze. Obowiązki siostry przełożonej pełni siostra Ewa Cieślak, a duszpasterzem diakonatu jest ks. Marek Londzin. Życie diakonackie przeżywa swoisty kryzys – od wielu lat

odnotowuje się wśród kobiet całkowity brak powołania do służby w diakonacie. Z tego też powodu, ewangelickie diakonaty w Polsce najprawdopodobniej wkrótce przejdą do historii.